

napornega dela. Občina je knjigo tudi založila, pomemben delež pa so dodali družina Repanšek iz Črne in avtor svežih fotografij naselbin Jan Černetič. Po zaslugi Andreja Kneza je knjiga tudi grafično zgledno urejena.

Monografija je razdeljena na dva dela. V prvem avtorica po res dolgem in vztrajnem brskanju po arhivih in katastrskih analizira zgodovinska dogajanja na tem območju, omembe kmetij in rodovnike na njih ter vsakdanje življenje in s tem povezane navade ali, kot bi lahko tudi rekli, šege, ki so se posebej z uvedbo mehanizacije bistveno spremenile. V ta del so seveda vključeni tako vsakdan, ki zajema običajna kmečka dela in opravila, od recimo košnje in vrtnih del, kot tudi krsti, ohceti in sedmine po pogrebi. Gospodarstvo je temeljilo predvsem na poljedelstvu in živinoreji, le malo kmetij je imelo tudi gozd, saj ga po nacionalizaciji gozdov pliberskih grofov Thurnov po nastanku prve Jugoslavije niso podelili kmetom. Ti so se morali za preživetje zaposliti v gozdarstvu ali v rudniku svinca v Mežici. Zato je bilo v Jazbini tudi nekaj rudarskih koč. Na večjih kmetijah so

imeli »posle«, torej dekle in hlapce, od katerih so se nekateri kljub takratnim prepovedim tudi poročili. Izredno visoko je bilo število nezakonskih otrok. Ena izmed dekel jih je imela osem, in to vsakega z drugim očetom. Obravnavano območje je obsežno, tako da je del ozemlja nekaj časa spadal pod župnijo Prevalje, dokler niso nekaterih kmetij, med drugim na primer tudi kmetijo Karničnik, priključili današnji občini Črna. Prvi znani Jazbinec je bil Peter iz Jazbine, omenjen v urbarju leta 1505, rodovniki družin oz. sledenje družinam in njihovem načinu življenja na posameznih kmetijah pa temelji na matičnih, rojstno-krstnih, poročnih in mrliških knjigah župnij Črna, Javorje in Prevalje.

Drugi del knjige obravnava posamezne kmetije oz. naselbine v Jazbini in Podgori. Vseh je trideset, a stalno naseljenih in obdelanih je le še šest. Avtorica jih je zato ločila na obdelane, ki jih zaradi zanimivih hišnih imen navajam: Hlevnik, Hober, Lavtar, Močivnik, Krničnik, Čemernik in Mrdavšič. V drugem poglavju obravnava kmetije in kajže z obdelanim vrtom, v tretjem

v vikende spremenjene kmetije in kajže, sledijo opuščene kmetije, tem pa še kmetije in kajže, zarasle z gozdom, predvsem na območju Pogorevca oz. Prežihove Požganice in Obretanovega vrha. Arhivski viri so nadgrajeni s številnimi pogovori z ljudmi, ki še živijo v Podgori in Jazbini ali pa so se od tam zaradi različnih razlogov razselili po Mežiški dolini in drugam po Sloveniji. Pomembno je tudi arhivsko gradivo, ki ga je v osemdesetih letih s peresom zapisal in fotografiral takratni ravnatelj Delavskega muzeja Ravne Alojz Krivograd. Zanimivo je, da to sploh ni bil zaprt prostor. Ljudje, zlasti otroci, so se družili tudi med dvournno hojo v šolo, odrasli med hojo v cerkev, presenetljivo veliko ljudi pa se je tja preselilo s štajerske strani, iz Šoštanja ali Belih vod. Šola v Javorju, ki so jo pred nekaj leti zaprli, je veljala za najvišje ležečo šolo v Sloveniji.

Monografija Jazbina je tako eden redkih in zglednih primerov prikaza življenja naselij, ki počasi ugašajo in se zaraščajo.

MIHA PREINFALK, MIJA OTER GORENČIČ in RENATA KOMIĆ MARN (ur.): *Grad Turjak*.

Založba ZRC (Castellologica Slovenica; 2), Ljubljana 2020, 1.276 str. (2 zvezka).

Pri Založbi ZRC, v zbirki Castellologica Slovenica 2, je leta 2020 izšla znanstvena monografija *Grad Turjak*. Posvečena je spominu na umetnostna zgodovinarja, konservatorja in kastelologa Ivana Komelja in Ivana Stoparja, ki sta si po drugi svetovni vojni več desetletij prizadevala za ohranitev, obnovo in znanstveno raziskovanje gradu Turjak. Nastala je v okviru raziskovalnih programov »Slovenska umetnostna identiteta v evropskem okviru« (Umetnostnozgodovinski inštitut France Stele ZRC SAZU) in »Temeljne razi-

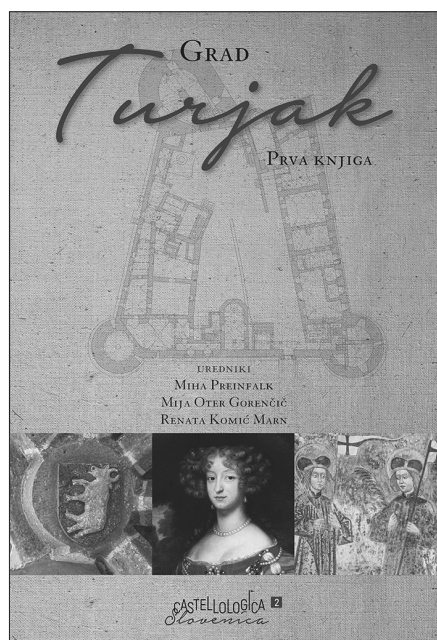
skave slovenske kulturne preteklosti« (Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU). Finančno so jo podprli Občina Velike Lašče in člani rodbine Auersperg. V monografiji v dveh knjigah, na skupaj 1.276 straneh, 21 avtoric in avtorjev iz zornih kotov različnih ved predstavi zgodovino in sedanost gradu Turjak in rodbine Turjaških.

Izvor rodbine je mogoče uvrstiti v 11. stoletje, in sicer naj bi najverjetneje izvirali iz Bavarske. Najmočnejši pečat so Auerspergi pustili v 16. stoletju, ko je bil grad Turjak simbolno središče

protestantizma, prav tako pa je bila pomembna njihova vloga v boju proti Turkom. V bojih odsekani in nagačeni glavi Herbarda Turjaškega in Friderika Višnjegorskega sta bili do druge svetovne vojne na gradu relikviji. Grad se v pisnih virih prvič izrecno omenja leta 1220, torej pred 800 leti, njegovi začetki pa so še starejši, domnevno segajo v sredino 11. stoletja. V nadaljevanju so predstavljeni posamezni deli monografije.

V prvi knjigi Miha Preinfalk v prispevku *Grad Turjak in rodbina Auersperg*

* Tadeja Primožič, dr. etnologije, zunanja sodelavka, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo; tadeja.primozic@guest.arnes.si.

(Turjaški) predstavi srednjeveške začetke rodbine Turjaških in sledi zgodovini glavne linije rodbine, ki je bila lastnik gradu in je vse do sredine 20. stoletja na gradu tudi živela. Opiše njihovo posest ter vlogo in pomen Auerspergov v slovenski zgodovini. V rodovnikih so predstavljeni posamezni člani rodine vse od 15. do 21. stoletja.

Peter Štih spregovori o začetkih Turjaških na Kranjskem in predstavi posamezne avtorje in njihova dela, ki obravnavajo rodbino od 16. stoletja naprej. Ob tem ugotavlja, da je zaradi skromnih virov nemogoče potegniti zaključke o najstarejši zgodovini Turjaških.

Miha Kosi v prispevku Gospodje Turjaški in plemiški svet na jugovzhodu cesarstva (12.–15. stoletje) na podlagi številnih zgodovinskih virov oriše Turjaške, njihovo mesto med tedanjim plemstvom in spopade za oblast ter predstavi njihove posesti na ozemlju današnje Slovenije.

Mija Oter Gorenčič spregovori o cesarskem viteškem redu sv. Jurija in o Turjaških z uporabo novih možnosti interpretacije umetnostnega dela kot rezultata uporabe različnih metodoloških pristopov. Podrobno analizira poslikave dveh umetnostnih spomenikov – podružnične cerkve sv. Jurija nad Igom in kapele sv. Pankracija na gradu Turjak.

Barbara Žabota analizira pomen Auerspergov za širitev protestantizma in reformacijsko gibanje v Škocjanu pri Turjaku ter pri tem izpostavi pomen žensk iz rodbine Turjaških pri reformaciji na Kranjskem.

Matjaž Bizjak in Miha Preinfalk orišeta pomen Turjaškega arhiva, ki so ga do leta 1942 hranili na gradu. Arhiv sodi med najznamenitejše in najbogatejše plemiške arhive na slovenskem ozemlju ter prav zato omogoča obsežne in zaokrožene raziskave.

Boris Golec predstavi poimenovanje gradu Turjak in rodbine Auersperg – Turjaških v slovenščini skozi zgodovino. Ime »Turjaški« naj bi rodbina dobila po divjem govedu turu, ki je bilo upodobljeno tudi v rodbinskem grbu in na enem od grajskih stolpov, na kamniti plošči z letnico 1520.

Katarina Predovnik analizira Turjaška gradova v luči arheoloških raziskav in ugotavlja, da sta kljub temu, da je Turjaški grad ena od zgodovinsko najpomembnejših in najmogočnejših stavb na Slovenskem, oba gradova, Turjak in Stari grad, v arheološkem pogledu še precejšnja neznanka. Na gradu Turjak so bila šele med letoma 2004 in 2006 opravljena testna izkopavanja in arheološki nadzor gradbenih del, med letoma 2014 in 2016 pa so sodelavci in študentje Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani opravili še površinsko dokumentiranje ruševin Starega gradu Turjak (imenovanega tudi Spodnji grad).

Katja Mahnič predstavi staro grajsko kapelo na Turjaku, še posebej stavbni razvoj in vsebino poslikave stare grajske kapele ter njeno funkcijo. Ta je bila vsaj v novejšem obdobju memorialna, sredi 19. stoletja pa so jo uporabljali kot klet.

Miha Kosi in Boris Hajdinjak spregovorita o »Grbovni knjigi« gradu Turjak, umetnini kot odsevu plemiške identitete. Identificirata vsaj 52 grbov, med katerimi jih je večina ohranjenih še danes, grbovno ploščo nad grajskim vhodom in na Volovskem stolpu ter niz grbov v starejši grajski kapeli. Grbi skoraj vseh družin v kapeli so bili sorodstveno povezani s Turjaškimi in

so predstavljali elito plemiških družin tedanjih habsburških dežel, kamor so konec 15. stoletja spadali tudi Turjaški. Robert Peskar predstavi cerkev sv. Ahaca nad Malim Ločnikom pri Turjaku, zgodovinske podatke, opis in stavbno zgodovino ter umetnostni značaj cerkvene arhitekture.

Mija Oter Gorenčič v prispevku Po umetnostnih sledih srednjeveških Auerspergov oriše spomenike, ki so bili naročniško povezani s Turjaškimi: župnijsko cerkev sv. Kancijana v Škocjanu pri Turjaku, župnijsko cerkev sv. Ruperta v Šentrupertu, podružnično cerkev Marijinega vnebovzetja na Muljavi, podružnično cerkev sv. Ahaca nad Malim Ločnikom, kapelo sv. Pankracija na gradu Turjak, podružnično cerkev sv. Primoža in Felicijana na Sv. Primožu nad Robom, Cistercijski samostan Stična, Nadlišek, cerkev sv. Danijela v Celju in staro frančiškansko cerkev v Ljubljani.

Renata Komič Marn predstavi portretne galerije Auerspergov na gradu Turjak, ki so eden najvidnejših in najučinkovitejših elementov poveljevanja pomena gradu za rodbino Auersperg. Prva portretna galerija na gradu je nastala pred letom 1665, kasneje sta nastali še dve galeriji – rodbinska galerija in galerija prednikov – ki sta vzbujali občudovanje poldrugo stoletje, do danes pa se je ohranilo nekaj izvirnih portretov.

Maja Lozar Štamcar oriše nekdanjo pohištveno opremo na turjaškem gradu od 17. do 20. stoletja. Izvirala je iz mojstrskih delavnic od Dunaja do Benetk, večji del pa iz domačega okolja od Ljubljane do Gorice, od Trsta do Gradca ter od grajskih in podeželskih mizarjev.

Ines Babnik spregovori o zelenem okrasju gradu Turjak, ki je obsegalo okrasni vrt, živalski vrt, sprehajalne poti, teniško igrišče in prostor v senci dreves. Danes o njih pričajo različni viri, v naravi pa se niso ohranili zaradi posledic druge svetovne vojne in nezanimanja za ohranitev po njej ter odselitve družine v tujino.

Miha Preinfalk predstavi grad Turjak

v spominih barona Philippa Wambolta – Lipsija z gradu Hmeljnik, ki je grad obiskal leta 1932 kot trinajstletni deček in tam preživel dva dneva. Kot ugotavlja avtor, se je obisk dečku močno vtisnil v spomin, ker dogodkov sicer ne bi zapisal, spomini pa so pomembni predvsem zato, ker so prvoosebni.

Damijan Guštin oriše grad Turjak – »Slovenski Alcázar« – sredi slovenske državljanske vojne septembra 1943. Podrobno je predstavljeno dogajanje in boji za grad, ki so se končali s porazom Slovenske narodne vojske in hudo poškodovanim gradom.

Mojca Arh Kos predstavi več kot 70-letno obnovo gradu Turjak, ki se je začela po letu 1955 in se je zaključila leta 2006 z obnovo južnega in zahodnega trakta. V naslednjih letih so sledila le nujna vzdrževala dela. V zadnjih letih je grad zaprt, kar je posledica nerešenih vprašanj glede upravljanja gradu.

V drugi knjigi Igor Sapač prispeva obsežen arhitekturnozgodovinski oris gradu Turjak, ki zajema analitičen oris grajske stavbe in njene neposredne okolice (zunanje grajske fasade, notranje grajsko dvorišče, zahodni vezni grajski trakt z novoveško kapelo, grajski palacij in severovzhodni grajski vezni trakt, grajsko bastijo itn.) ter grad Spodnji Turjak. Sledijo interpretacija arhitekturne zgodovine gradu Turjak ter arhitekturni posnetki in risbe.

Boris Golec oriše trg Turjak, predstavi zgodovinska dejstva o turjaškem trgu, znane posestnike v različnih zgodovinski obdobjih od srede 18. stoletja naprej ter čas in okoliščine nastanka trga, razloge zanj in njegov pomen.

Edo Škulj predstavi ustanovitev župnije Turjak leta 1790, na katero sta vplivala odloka na škofijski in župniški ravni. Med drugim predstavi župnijsko cerkev in vlogo župnika, plošče z odpustki, župnišče in župniško pisarno ter seznam turjaških župnikov. Župnija je delovala do leta 2020, nato pa je bila ponovno pridružena župniji Škocjan pri Turjaku.

Boris Golec v prispevku z naslovom Slovenica Auerspergiana predstavi slovensko pismenstvo na Turjaku od

16. do 20. stoletja, med drugim slovenske toponime v turjaških urbarjih med letoma 1565 in 1593, opise deželno-sodnih meja v turjaških urbarjih iz 18. stoletja, slovenska prisežna besedila s konca 18. in začetka 19. stoletja ter pričevanja iz predmarčne dobe in mlajšo »slovenico« do srede 20. stoletja.

Stane Granda oriše preobrazbo fevdalnega zemljiškega gospodstva Turjak v kapitalistično veleposestvo. Spregovori o problemih tranzicije zemljiških gospodstev v kapitalistična veleposestva, o gospodarstvu na Turjaku ter o likvidaciji posestva po letu 1945, ko je bilo posestvo zaplenjeno.

Irena Žmuc predstavi zapuščino družine Turjaških v Mestnem muzeju Ljubljana, ki od leta 1935 domuje v Turjaški palači in jo je Janez Andrej grof Turjaški zgradil sredi 17. stoletja. Predstavljeni so zgodovina palače, materialna dediščina oziroma inventar po dveh zapuščinskih inventarjih barona Herbarda in njegovega sina grofa Janeza Andreja, arheološki predmeti, ki so jih našli med arheološkimi izkopavanji v Turjaški palači, ter predmeti z drugih ljubljanskih arheoloških lokacij in predmeti, ki so v muzej prišli z odkupi, iz Federalnega zbirnega centra ali neznane provenience.

Tadeja Primožič v prispevku Turjaški in grad Turjak – spomini in priložnosti predstavi spomine, ki so jih v letih 2015 in 2016 imeli domačini in drugi sogo-vorniki, povezani z rodbino Auersperg, na življenje na gradu, med drugim na način življenja, gospodarjenje z gozdom, socialni čut Turjaških, na leta med drugo svetovno vojno in po njej, na obiske članov rodbine v zadnjih desetletjih itn. Posebej so izpostavljene priložnosti za nadaljnjo oživitev oziroma upravljanje gradu, kot jih vidijo domačini.

Monografija *Grad Turjak* je presežek, ne le po obsegu – dve knjigi na skupaj kar 1.276 straneh – temveč tudi po raznolikih strokovnih pogledih 21ih sodelujočih avtoric in avtorjev, ki bralcu omogočijo širok vpogled v preteklost in sedanjost gradu Turjak ter v pomen rodbine Turjaških skozi devet stoletij, vse od prvih znanih omemb do danes.

Pri nastanku monografije je bilo uporabljeno gradivo več kot 30 institucij v Sloveniji in po Evropi, več zasebnih arhivov, številni pisni, ustni in spletni viri, literatura ter časopisi, zbrani na skupaj 68. straneh. Pomemben del monografije so poleg besedil tudi številna slikovna gradiva, ki bralcu omogočijo še celovitejši vpogled v posamezno analizirano vsebino. Ta obsegajo risbe, slike, listine, liste, zemljevide, bakrореze, fotografije, razglednice itn., z njimi pa so nazorno predstavljeni zunanost in notranost gradu ter pomembni detajli, posamezni predmeti, okolica gradu, cerkve in kapele ter njihove notranjosti, freske, tlorisi, portreti posameznikov, rodbinska grobnica, grbi, arheološke najdbe, družine in njihovi člani, predmeti, ki so pripadali Turjaškim in jih še danes hranijo domačini, itn. Omeniti velja tudi priloge ter obsežno osebno in krajevno kazalo, ki bralcu omogoča dodatne primerjave in še bolj poglobljeno razumevanje posameznih vsebin.

Strinjamo se lahko z mnenjem urednikov Miha Preinfalka, Mije Oter Gorenčič in Renate Komić Marn, da je grad Turjak grad presežkov, ne le v slovenskem, temveč tudi v srednjeevropskem prostoru, saj izstopa po svoji starosti, videzu, prepoznavnosti ter vlogi, ki jo je odigral v zgodovini in jo ima še danes. Pri tem so pomembno vlogo odigrali njegovi lastniki, rodbina Auersperg, ki je z gradom živela od srednjega veka do druge svetovne vojne, kar je fenomen ne le v slovenskem, ampak tudi v evropskem prostoru. Trdimo lahko, da se v bogati zgodovini gradu Turjak zrcalijo življenja številnih generacij rodbine Turjaških. Še posebej veliko vrednost za slovensko zgodovino ima turjaški arhiv, ki zaradi dobre ohranjenosti omogoča obsežne in zaokrožene raziskave, zbrane tudi v tej monografiji. Izsledki monografije so pokazali, da je bila rodbina Turjaških močno vpeta v slovensko zgodovino in je bila ena redkih starih plemiških rodbin našega prostora, ki je preživela do danes in svoj vpliv širila preko meja Kranjske. Izpostaviti velja, da so Auerspergi ena redkih plemiških rodbin, ki imajo po-

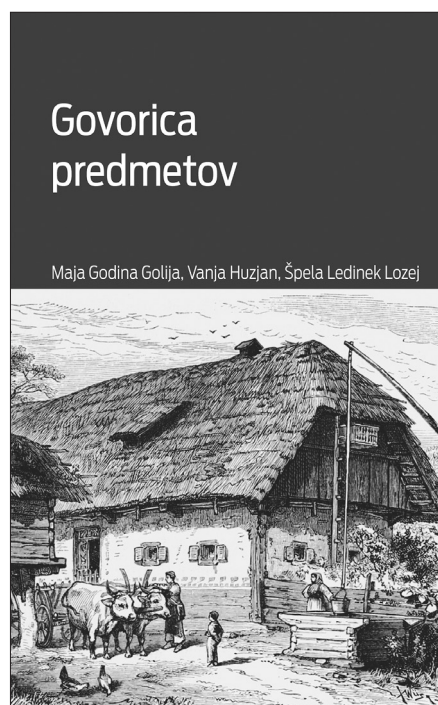
ziti ven prizvok v slovenskem prostoru. O tem priča tudi ohranjeno slovensko ime Turjaški, ki ga še danes uporabljajo domačini na Turjaku in okoliški prebivalci. Vsi člani rodbine, ki so živeli na gradu v prvi polovici 20. stoletja, so govorili slovenski jezik, kar so ljudje še posebej cenili. Bili so tesno povezani z lokalnimi prebivalci in vpeti v njihova življenja. Dajali so jim delo in tudi sicer zanje poskrbeli, česar se domačini še danes radi spominjajo. Za našo stroko je monografija še posebej pomembna zato, ker so raz-

skave načina življenja plemiških družin v etnologiji redke; več je raziskav o njihovih prebivališčih, gradovih, graščinah in dvorcih ter plemiški družbi, ki se posredno dotikajo tudi njihovega načina življenja. Vendar pa izsledki tovrstnih raziskav, ki temeljijo zlasti na ustnih virih, ob uporabi drugih razpoložljivih virov, bistveno pripomorejo k celovitejšemu pogledu na plemstvo ter k razumevanju pomena, ki so ga imele plemiške rodbine za gospodarski, družbeni in duhovni razvoj lokalnega in širšega okolja.

Ob tem je potrebno izpostaviti še pomen domačinov pri upravljanju tovrstnih objektov, v povezavi z razvojem podeželja in s t. i. pristopom »od spodaj navzgor«, ki pa se ga še vedno premalo zavedamo. Uspešne oživitve takšnih objektov, tudi gradu Turjak, so namreč tesno povezane s prepoznavanjem priložnosti, ki jih za nadaljnji razvoj vidijo domačini, ki morajo biti z gradom tesno povezani in morajo posledično aktivno sodelovati pri njegovem upravljanju.

MAJA GODINA GOLIIJA, VANJA HUZJAN, ŠPELA LEDINEK LOZEJ: *Govorica predmetov*.

Založba ZRC (efka), Ljubljana 2021, 171 str.

Govorica predmetov je zanimiva besedna zveza – zdi se, da predmetom pripisuje aktivno vlogo. In *Govorica predmetov* je zanimiva knjiga. Ima nekakšno dvodelno strukturo – v dveh uvodnih prispevkih avtorici s teoretsko in pregledno širino in globino predochi-

ta teoretsko razmerje med človekom in snovnim svetom (Huzjan) ter zgodovino raziskovanja materialne kulture v slovenski etnologiji (Godina Golija). Sledijo tri empirična besedila, ki izhajajo iz poglobljenega raziskovalnega področja vsake od treh raziskovalk – iz stanovanjske, oblačilne in prehranske kulture. Špela Ledinek Lozej piše o ognjiščih v Vipavski dolini, torej o temi, s katero se tudi sicer poglobljeno ukvarja, Vanja Huzjan o oblačilnem videzu predšolskih otrok v Ljubljani v začetku 20. stoletja, ki je povezana s temo njene disertacije, Maja Godina Golija pa je prispevala študijo o vse bolj priljubljenem bučnem olju, ki pa je pri raziskovalcih prehranske kulture doslej pustilo le malo oziroma le bežne sledi.

»Človeško bitje je rojeno v predmetni svet in z odraščanjem naraščajo tudi njegovo znanje, spomini, čustva in vrednote, povezane s predmeti. Ti v življenju posameznika nimajo le praktične, to je funkcionalne vrednosti, marveč pomembno povezovalno, pa tudi ločevalno vlogo. Pomen predmetov je odvisen predvsem od njih samih in od kontekstov, od tega,

kdo jih izdelava in kako, kako se uporabljajo, sprejemajo ali odklanjajo, izboljšujejo, spreminjajo in prenašajo. Nekateri med njimi imajo za posameznika in skupnost posebno funkcijo: delujejo kot znaki, s katerimi sporočajo vrednote, nazore, družbeni in ekonomski položaj, etnično pripadnost, verovanje in drugo ... Tudi v sodobnosti, v času širitve pomena virtualnega sveta, so predmeti pomemben del naše eksistence in komunikacije, so vidni, zelo povedni in razumljivi indikatorji, kaj smo,« (str. 7) v predgovoru uvede Maja Godina Golija. In res se besedila v nadaljevanju sučejo okrog razmerja med predmeti, ki nas obdajajo, in človekom, ki se ga dotikajo na različne načine in na različnih ravneh. Zlasti uvodni besedili sta v tem po eni strani teoretsko poglobljeni, po drugi strani pa prinašata zelo koristen pregled razvoja in miselne podlage razmerja med človekom in materialnim okoljem, torej razmerja, ki je etnologe zaposlovalo tako rekoč od začetka in se je pozneje zasidrilo na prvem mestu znamenite triade etnološke sistematike – materialna, družbena in duhovna kultura.

* Jerneja Ferlež, doc. dr. etnologije, etnologinja in bibliotekarka, Univerza v Mariboru, Univerzitetna knjižnica Maribor; jerneja.ferlez@um.si.